

УДК 94:[061:656.8+654.1](477)"1906/1908"

Магась В.О.,

канд. істор. наук, доцент кафедри суспільних наук Житомирського військового інституту
ім. С. П. Корольова Державного університету телекомунікацій

Діяльність організацій Всеросійського союзу поштово-телеграфних чиновників в Україні у 1906–1908 рр.

У статті досліджуються програмні засади діяльності та функціонування професійно-політичної організації – Всеросійського союзу поштово-телеграфних чиновників в Україні з часу відновлення діяльності його осередків у 1906 р. до їх занепаду у 1908 р. У цей період організації Союзу перейшли до нелегальної діяльності. Розглядається діяльність Київського, Харківського, Катеринославського та інших осередків Поштово-телеграфного-союзу, що продовжували висувати професійно-політичні вимоги, а окремі перейшли виключно до професійної платформи.

Ключові слова: Всеросійський союз поштово-телеграфних чиновників, професійно-політична організація, програмні засади, страйк, соціальні суперечності, опозиційні настрої.

Революція 1905–1907 рр. оживила громадсько-політичне життя в Україні: з'явилися нові перспективи реорганізації держави і суспільства, в ній знайшли своє вираження всі соціальні суперечності, що мали місце в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. Окрім того, революційні події здобули широкий відгук у середовищі різночинної інтелігенції та службовців.

Одним із найхарактерніших показників, що відображав зміни в суспільно-політичній орієнтації інтелігенції, були безпартійні професійно-політичні організації, що мали на меті вирішення професійних завдань, однак стверджували, що без зникнення самодержавства і досягнення повного народовладдя їх професійні вимоги не можуть бути задоволені. Однією з таких організацій був Всеросійський союз поштово-телеграфний чиновників (ВСПТЧ) – масова безпартійна політико-професійна організація поштово-телеграфних чиновників та службовців Російської імперії, яка діяла у тому числі й в українських губерніях у 1905–1908 рр.

В історіографічному плані питання є малодослідженим, висвітленим фрагментарно. Окремі відомості про діяльність ВСПТЧ містяться лише у статті Н. Череваніна, присвяченій руху серед інтелігенції на початку XX ст., виданій ще у 1910 р. У ній автор, зокрема, зазначає, що ВСПТЧ виник пізніше за інші союзи інтелігенції та провів у листопаді 1905 р. «знаменитий» поштово-телеграфний страйк [5, с. 179].

Сучасні вітчизняні [2, с. 65] та російські [4] дослідження в яких дається характеристика професійно-політичним об'єднанням інтелігенції на початку XX ст., на жаль, обходять увагою ВСПТЧ.

Таким чином, аспекти проблеми потребують вивчення.

Метою цієї статті є вивчення роботи, що проводилася місцевими осередками ВСПТЧ в українських губерніях Російської імперії у 1906–1908 рр. З цією метою ми охарактеризували програмні засади діяльності ВСПТЧ, розглянули особливості функціонування ВСПТЧ у 1905–1908 рр., охарактеризували причини занепаду організації.

14 листопада 1905 р. у Москві відкрився всеросійський делегатський з'їзд ВСПТЧ, на якому одногосно було прийнято мету, завдання та платформу союзу: «Союз має на меті докорінно покращити матеріальне та службово-правове становище поштових та телеграфних службовців, а також захищати їх корпоративні інтереси». Для цього союз прагнув встановити такий лад, за якого прийняття всіх урядових законодавчих положень та заходів, що стосуються поштово-телеграфних службовців, знаходився б в руках самих поштово-телеграфних службовців. Чиновників та службовців не задовольняла половинчастість

Маніфесту 17 жовтня 1905 року і вони висували вимогу повної свободи та скликання Установчих зборів на основі загального, прямого, рівного і таємного виборчого права для реформування державного ладу Російської імперії [3, с. 229].

На цьому з'їзді було вирішено оголосити загальний страйк поштово-телеграфних чиновників. Приводом до страйку став наказ начальника головного управління пошти та телеграфу Севастьянова, котрий забороняв поштово-телеграфним чиновникам об'єднуватися у будь-які професійні союзи. 19 листопада 1905 р. міністр внутрішніх справ Дурново розіслав всім губернаторам таку телеграму: «На підставі положення про охорону накажіть заарештувати та ув'язнити всіх відомих вам – жандармському управлінню і поштово-телеграфному начальству – підбурювачів і агітаторів за страйк пошти та телеграфів». Одразу після цієї телеграми розпочинається період репресій. Всі найвизначніші керівники поштово-телеграфної спілки були заарештовані. В результаті – до кінця листопада 1905 р. поштово-телеграфний страйк було припинено. Діяльність ВСПТЧ на деякий час призупинилася [5].

В Україні у 1905 р. осередки Поштово-телеграфного союзу діяли в Києві, Харкові, Житомирі, Одесі, Миколаєві, Херсоні, Ялті та інших містах.

Після проведених урядом у листопаді–грудні 1905 р. репресій проти керівництва та активних діячів поштово-телеграфного союзу кілька організацій тимчасово припинили свою діяльність. Так, у грудні того самого року Київське охоронне відділення прозвітувало Київському губернатору про розпад і зникнення місцевого бюро Союзу поштово-телеграфних чиновників після проведених у листопаді арештів головних діячів цієї організації [9, арк. 2].

Крім того, незважаючи на переслідування та звільнення, наприкінці 1905 р. деякі осередки Союзу майже одразу ж успішно відновили свою діяльність. Так, на початку лютого наступного року існував «Харківський Районний Комітет Всеросійського поштово-телеграфного союзу». До складу названого Комітету входили переважно звільнені внаслідок листопадового поштово-телеграфного страйку чиновники та окремі службовці поштово-телеграфного відомства [12, арк. 8]. До січня 1906 року вказане відділення очолював Г.В. Подольський, а у лютому він передав обов'язки голови своєму товаришу Білецькому, продовжуючи займатися фінансовою звітністю, літературою та конспіративною перепискою. Серед помітних агітаторів за об'єднання в Союз та необхідність участі у новому загально-політичному страйку можна назвати П.Я. Білоброва, Н.Я. Скорописова, К.П. Кондрикіну, М.М. Курач та ін. [12, арк. 40-40 зв.] За даними Харківського охоронного відділення, представленим у Департамент поліції місцевий районний комітет мав свою касу, на балансі якої станом на 1 лютого 1906 р. у залишку значилося 8 руб. 91 коп. При цьому загальний баланс за січень цього року показав надходжень 1048 руб. 91 коп. і видатків 1035 руб. Комітет мав свою червону мастикову печатку і випускав гектографічні відозви. Так, цього ж дня було випущено листівку, в якій засуджувалося розпорядження уряду про приведення до присяги новоприйнятих чиновників поштово-телеграфного відомства. Вплив ВСПТЧ був особливо великим серед телеграфістів, оскільки після приведення до присяги чинів поштово-телеграфного відомства контор м. Харкова їм було запропоновано для підпису присяжний лист. Службовці у поштової конторі підписали його, а у телеграфній – відмовилися від цього порядку [12, арк. 8]. Таким чином, окремі осередки ВСПТЧ досить швидко та успішно адаптувалися до нових нелегальних умов роботи.

Після арешту в 1906 р. в Москві членів ЦК ВСПТЧ провінційні організації Союзу втратили об'єднаний та керівний центральний орган і певний час діяли самостійно. У цей час місцевими комітетами вироблявся статут Союзу, проекти якого було надруковано у «Вечерней почте» і у № 14 «Голоса жизни» [6, арк. 1 зв.].

Наприклад, Київське окружне бюро Всеросійського поштово-телеграфного союзу [8, арк. 70] у вересні цього самого року виробило статут. Відповідно до нього основна мета діяльності місцевого осередку не змінилася і повторювала професійно-політичні вимоги, вироблені згаданим Всеросійським з'їздом союзу у листопаді 1905 р., однак вимога Установчих зборів трансформувалася на положення про необхідність народного представництва на основі загального, прямого, рівного і таємного виборчого права без різниці статі та

національності. Крім того, у частині, що характеризувала склад Союзу, містилося положення, що членом організації можуть бути як службовці поштово-телеграфного відомства, так і особи, що мають відношення до поштово-телеграфної справи. Таким чином, місцевою організацією було розширено коло осіб, що можуть бути членами організації [8, арк. 43].

Вироблені таким чином на місцях норми майбутнього статуту мали бути обговорені у Москві на конференції делегатів від всіх провінційних відділень Союзу, але з'їзд так і не відбувся. Внаслідок цього кожен місцевий осередок керувався своїм статутом і мав власну «платформу» [6, арк. 1 зв.].

У зв'язку із розпуском I Державної Думи (липень 1906 р.) ЦБ Всеросійського поштово-телеграфного союзу надіслало на місця звернення, в якому запевнило місцеві осередки у незмінності єдності професійних і політичних вимог, а думку про обстоювання лише професійних вимог назвало провокаційною, «...оскільки в існуючих політичних умовах країни будь-який професійний рух нерозривно пов'язаний з політичним». Окрім того, наголошувалося на неможливості скликання делегатського з'їзду, а місцеві осередки Союзу повинні були готуватися до загального політичного страйку, сигналом до якого мало стати «...припинення робіт у головних поштово-телеграфних конторах і зупинка руху у вузлових залізничних центрах» [8, арк. 50].

У вересні 1907 р. керівництво поштово-телеграфним рухом взяло на себе Санкт-Петербурзьке Відділення ВСПТЧ, що встановило між організаціями зв'язок шляхом письмових зносин та періодичної відсилки на місця особливих делегатів. У цей час осередки Союзу існували майже у всіх великих центрах Російської імперії і навіть у деяких повітових містах і містечках. Устрій кожної організації цілком залежав від місцевих умов: кількості поштово-телеграфних чиновників, що співчували ідеї професійно-політичної спілки: характеру та енергії організаторів, зв'язків з центральними органами Союзу тощо [6, арк. 1 зв.].

Діяльність місцевих відділень Союзу (за посередництвом комітетів) зводилася до двох головних функцій: агітації серед службовців у поштово-телеграфних установах на користь професійного об'єднання; підтримки опозиційних настроїв серед поштово-телеграфних чиновників.

Агітація проводилася переважно усно, однак досить енергійно, незважаючи на всілякі труднощі, що створювалися місцевим начальством. З великим успіхом діяли агітатори також серед поштарів, котрі об'єдналися в особливу групу, що діяла пліч-о-пліч із Союзом [6, арк. 1].

Сприяла також успіху агітації та розповсюдження серед поштово-телеграфних чиновників таких листівок як петербурзька «Молния» та київський «Почтальон» [6, арк. 1 зв; 13, арк. 2-2 зв.].

В українських губерніях у першій половині 1907 р. у межах Київського поштово-телеграфного округу діяло три відділення Поштово-телеграфного союзу: Київське, Житомирське та Бердичівське. Незадовго до цього діяло ще Волочиське відділення (Волинська губернія), однак агітація не знаходила належної підтримки і відділення занепало [10, арк. 15]. Вказані регіональні і центральне відділення ВСПТЧ у м. Санкт-Петербурзі координували свою діяльність за допомогою кореспонденції [15, арк. 1].

Значну роботу з поширення ідей Союзу проводив Київський осередок ВСПТЧ. Київське відділення поштово-телеграфного союзу очолював Київський Організаційний комітет, що складався із семи осіб. Головував на зборах згаданого комітету Федір Іполитович Богдановський. У комітеті були також посади скарбника та секретаря [10, арк. 15]. Відділення відійшло від політичної платформи і переслідувало виключно професійні завдання [10, арк. 16]. Найбільш енергійними членами Київського Комітету були звільнені 1905 р. за участь у листопадовому поштово-телеграфному страйку колишні поштово-телеграфні чиновники Ф.І. Богдановський, М.Я. Березовський, Ф.І. Бороденко, В. Капустін та чиновник Київської центральної телеграфної контори Винниченко [10, арк. 17].

Діяльність Київського Організаційного Комітету з агітації серед поштово-телеграфних службовців зводилася до наступного: не менше як раз на місяць члени комітету збиралися для обговорення поточних справ, для перевірки діяльності членів комітету, для контролю надходжень та витрат коштів, що збиралися з членів Союзу шляхом добровільного

відрахування ними 1 % з платні і інших надходжень від осіб, що співчували руху. Час від часу Комітет влаштовував «масовки», «летючки» та загальні збори членів Союзу для обговорення поточних справ організації, для вислуховування звітів про діяльність Комітету, для спільних обговорень різних питань або для розгляду пропозицій Санкт-Петербурзького Комітету тощо [10, арк. 16 зв.-17]. Так, у середині серпня 1907 р. останній розіслав запит – «анкету» – провінційним комітетам про їх ставлення до виборів до Державної Думи. Київський комітет на зборах 17 серпня того самого року висловився проти Думи, але, у той самий час вирішив не брати активної участі у передвиборній агітації навіть серед поштово-телеграфних чиновників [10, арк. 16 зв.].

Кілька десятків членів Поштово-телеграфного союзу працювало у Київській центральній телеграфній конторі. Тут, незважаючи на активну протидію місцевого начальства, особливо енергійну пропагандистську діяльність проводив поштово-телеграфний чиновник Винниченко.

З не меншим успіхом діяли агітатори і у Київській поштової конторі. Особливо активним агітатором тут був згаданий чиновник М.Я. Березовський [7, арк. 1180], а пропаганда знаходила найбільший відгук у середовищі поштарів у зв'язку із важкими умовами праці останніх [10, арк. 15 зв.].

У Катеринославі місцевий осередок поштово-телеграфного союзу діяв у середині 1907 р. Його членами були чиновники поштово-телеграфного відомства І.Я. Гамзагурді, М.А. Яковенко, І.П. Павлов, Ф.Т. Науменко. Діяльність організації проявилася у друці і розповсюдженні прокламацій [17, арк. 2]. Так, від імені «групи поштарів», членів місцевого поштово-телеграфного союзу у Катеринославській поштово-телеграфній конторі, була поширена листівка, що закликала її працівників приєднатися до означеного Союзу. Листи з таким самим закликом отримали начальник цієї контори, а також начальник поштово-телеграфного округу та його заступник з вимогою припинити переслідування членів організації і погрозою, що «...кожен крок до утисків членів Союзу буде купуватися дорогою ціною» [17, арк. 7-7 зв.]. Крім того, 3 червня 1907 р. при проведенні обшуку у друкарні партії есерів було знайдено незавершений статут організації Поштово-телеграфного союзу [17, арк. 2]. Одразу після цього 5 червня було проведено обшуки у співчуваючих організації і відбувся арешт одного з активістів Союзу. Наслідком таких дій стало припинення діяльності місцевого осередку організації [17, арк. 11]. Таким чином, у 1906–1907 р. намітилася тенденція до радикалізації настроїв поштово-телеграфних чиновників, що було пов'язано з постійними переслідуваннями, підпільними умовами діяльності їх організацій та зростанням впливів на окремі осередки Союзу революційних партій.

У другій половині 1907 – на початку 1908 р. начальники Подільського [11, арк. 826] та Волинського [16, арк. 4] губернських жандармських управлінь отримували з місць свідчення про відсутність будь-яких ознак діяльності осередків ВСПТЧ.

Отже, у 1908 р., не витримавши постійних переслідувань з боку царської адміністрації, Союз поступово припиняє своє існування, хоча у цей час знаходимо окремі відомості про нього. Так, наприклад, у грудні цього самого року начальник Харківського губернського управління повідомляв харківському губернатору про існування зв'язку між Харківською і центральною Санкт-Петербурзькою організаціями Поштово-телеграфного союзу [14, арк. 14].

Таким чином, ВСПТЧ мав певні організаційні труднощі у період свого існування і піком його діяльності став листопад 1905 р., коли його організаціям, у тому числі і в Україні, вдалося провести масштабний поштово-телеграфний страйк. Після репресій наприкінці 1905 – на початку 1906 р. ізольовані осередки Союзу продовжили свою діяльність, що проявилася в проведенні агітації та поширенні опозиційних настроїв серед поштово-телеграфних чиновників. Перспективами подальшого дослідження проблеми є дослідження діяльності місцевих організацій Союзу, особливо у період страйку в листопаді 1905 р.

Література:

1. Всероссийский Союз Почтово-телеграфных Чиновников. Исторический словарь // Режим доступа: <http://wikidic.ru/historywiki-vserossijskij-soyuz-pochtovo-telegrafnyh-chinovnikov.html>.

2. Нариси історії української інтелігенції (перша половина ХХ ст.): У 3 кн. / [Відп. ред. Ю. О. Курносів; Авт.: С. І. Білокінь, О. Д. Бойко, Г. С. Брега та ін.]. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – Кн. 1. – 138 с.
3. Российские партии, союзы и лиги. Сборник программ, уставов и справочных сведений о российских политических партиях, всероссийских профессионально-политических и профессиональных союзах и всероссийских лигах / [Сост. В. Иванович]. – СПб.: Типо-Литография Б.М. Вольфа, 1906. – 254 с.
4. Самоорганизация российской общественности в последней трети XVIII – начале ХХ в. / [Отв. ред. А.С. Туманова]. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2011. – 887 с.
5. Череванин Н. Движение интеллигенции / Н. Череванин // Общественное движение в России в начале ХХ века: в 3-х т. / под ред. Л. Мартова, П. Маслова и А. Потресова. – СПб., 1910. – Т. 2, ч. 2. – С. 146-201.
6. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДАК України). – Ф. 274: Київське губернське жандармське управління. 1828-1917 рр., оп.1, спр. 1639. Циркуляри Департаменту поліції со сведениями о существовании в крупных центрах России и некоторых уездных городах местных организаций Почтово-телеграфного союза и о его функциях. 24 вересня 1907 р. – 2 арк.
7. ЦДАК України, ф. 274. Київське губернське жандармське управління. 1828-1917 рр., оп.1, спр. 3076. Переписка с Киевским губернатором, Киевским охранным отделением, Киевским уездным исправником и другими учреждениями о политической проверке разных лиц. 29 грудня 1912 – 30 жовтня 1913 р. – 1669 арк.
8. ЦДАК України, Ф. 275. Київське охоронне відділення. 1902-1917 рр., оп.1, спр. 683. Переписка с Департаментом полиции, Киевским губернатором и другими учреждениями о выяснении руководящих и агитаторов забастовки киевских почтово-телеграфных учреждений, состоявшейся в ноябре 1905 года. Листовки Центрального бюро почтово-телеграфного союза и железнодорожной организации при киевском комитете РСДРП. 16 листопада 1905 – 14 жовтня 1906 р. – 71 арк.
9. ЦДАК України, Ф. 275. Київське охоронне відділення. 1902-1917 рр., оп.1, спр. 862. Переписка с киевским губернатором и Киевским ГЖУ о выяснении лиц, состоящих членами Киевского отделения Всероссийского союза инженеров. 9 грудня 1905 г. – 23 січня 1906 р. – 6 арк.
10. ЦДАК України, Ф. 275. Київське охоронне відділення. 1902-1917 рр., оп.1, спр. 1439. Переписка с Департаментом полиции, Киевским губернатором и другими учреждениями о деятельности Киевского отделения «Всероссийского почтово-телеграфного союза». 31 січня – 26 листопада 1907 р. – 24 арк.
11. ЦДАК України, Ф. 301. Подільське губернське жандармське управління. 1880-1917 рр., оп.1, спр. 564. Дело с бумагами к сведению и руководству. 30 квітня 1905 – 17 жовтня 1906 р. – 829 арк.
12. ЦДАК України, Ф. 304. Харківське розшукове відділення 1902-1903 рр. Харківське охоронне відділення 1903-1906 рр., оп.1, спр. 141. Переписка с Департаментом полиции, харьковским губернатором и полицией о производстве обысков у лиц, принадлежащих к организационному комитету. 3 січня – 17 грудня 1906 р. – 83 арк.
13. ЦДАК України, ф. 313. Катеринославське губернське жандармське управління. 1868-1917 рр., оп. 2. – Спр. 1878. Дело о деятельности почтово-телеграфного союза. 29 вересня 1907 – 23 травня 1907 р. – 4 арк.
14. ЦДАК України, ф. 336. Харківське губернське жандармське управління. 1868-1917 рр., оп. 1, спр. 2999. Дело о крестьянине И.А. Дегтяреве, обвиняемом в принадлежности к Харьковской организации Всероссийского крестьянского союза. 5 грудня 1908 – 11 березня 1912 р. – 27 арк.
15. ЦДАК України, ф. 1335. Волинське губернське жандармське управління. 1830-1917 рр., оп. 1, спр. 2116. Переписка с Департаментом полиции и помощниками начальниками Волинского ГЖУ в уезде о сборе сведений о деятельности и выяснении лиц, принадлежащих к Всероссийскому почтово-телеграфному союзу. 25 травня – 5 грудня 1907 р. – 14 арк.
16. ЦДАК України, ф. 1335. Волинське губернське жандармське управління. 1830-1917 рр., оп. 1, спр. 2138. Переписка с Департаментом полиции и помощниками начальника Волинского ГЖУ в уездах об отсутствии сведений о деятельности почтово-телеграфного союза в Волинской губ. 10 січня – 11 березня 1908 р. – 4 арк.
17. ЦДАК України, ф. 1597. Катеринославське охоронне відділення. 1901-1915 рр., оп.1, спр. 134. Переписка с Департаментом полиции, губернатором и жандармским управлением г. Екатеринослава о деятельности Екатеринославского Почтово-телеграфного союза 7 червня – 16 листопада 1907 р. – 16 арк.

Магась В.О., канд. истор. наук, доцент кафедры общественных наук Житомирского военного института им. С.П. Королева Государственного университета телекоммуникаций

Деятельность организаций Всероссийского союза почтово-телеграфных чиновников в Украине в 1906–1908 гг. В статье исследуются программные принципы деятельности и функционирования профессионально-политической организации – Всероссийского союза почтово-телеграфных чиновников в Украине со времени возобновления деятельности его ячеек в 1906 г. до их упадка в 1908 г.. В этот период организации Союза перешли к нелегальной деятельности. Рассматривается деятельность Киевской, Харьковской, Екатеринославской и других ячеек Почтово-телеграфного союза, которые продолжали выдвигать профессионально-политические требования, а отдельные организации перешли исключительно на профессиональную платформу.

Ключевые слова: Всероссийский союз почтово-телеграфных чиновников, профессионально-политическая организация, программные принципы, забастовка, социальные противоречия, оппозиционные настроения.

Magas' V.O., Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of Social Sciences, Zhytomyr Military Institute of the State University of Telecommunications named after S.P. Korolev

The Activity of the All-Russian Union of Postal-Telegraph Officials in Ukraine during 1906–1908. The article deals with the program principles of the activity and functioning of the professionally-political organization of All-Russian Union of Postal-Telegraph Officials since the time of its recovery in 1906 till its decay in 1908 in Ukraine. At that period of time the Union's organizations passed on to illegal activity. The paper analyses the activity of Kyiv, Kharkiv, Katerynoslav and other regional Union's organizations. They continued making political demands, while separate organizations acted only on professional basis.

Key words: All-Russian Union of Postal-Telegraph Officials, professionally-political organization, program principles, strike.

УДК 378.147:09](045)

Чухрай Л. О.,

канд. культурології, викладач кафедри історії України і музеєзнавства
Київського національного університету культури і мистецтв

Особенности викладання курсу «Рідкісна книга»

У статті висвітлюються основні завдання та особливості експертизи рідкісної та цінної книги. Характеризуються проблемні питання викладання дисципліни, різні педагогічні методика. Даються критерії рідкісних книг, цінних видань. Детально розглядаються критерії книжкової пам'ятки, зокрема хронологічний, історичний, ступінь унікальності, меморіальний, колекційний. Наголошується, що курс має включати такі теми, як історію книги, взагалі письма, структуру книги, шрифти та їх особливості, ілюстрації та їх творців, деталі, пов'язані з життям книги після видання.

Ключові слова: рідкісна книга, викладання, стародрук, цінність книги, складові експертизи книги, екслібрис, псевдовидання.

Книга є єдиним невербальним способом спілкування, притаманним тільки людині. Вона дозволяє передавати інформацію не лише від одної особи другій, а й у просторі та часі. Винахід книги став, мабуть, найзначнішим досягненням людства в царині науки й культури. Навіть винахід світового павутиння, інтернету не може зрівнятися за своїм значенням з появою книги.

Книга, як явище культури, є предметом вивчення окремої прикладної науки «книгознавства». Ця наука настільки різнобічна, що вимагає глибоких знань у багатьох галузях людської діяльності. Серед книгознавців можна назвати таких відомих спеціалістів як В.С. Овчінніков, Я.П. Запаско, Я.Д. Ісаєвич, Є.Л. Немировський, Г.Н. Логвин та ін. Великий внесок у справу вивчення рідкісної та цінної книги зробила Г.І.Ковальчук [6; 7; 8].